

O „RADIOGRAFIE” CARTOGRAFICĂ A PEISAJULUI BUCOVINEI DE LA ÎNCEPUTUL EPOCII MODERNE (1778)

– Partea a II-a –

Ioan IOSEP

Cuvinte cheie: hartă austriacă, Bucovina.

Key-words: Austrian map, Bucovina.

ABSTRACT:

A Cartographic “Radiography” of Bucovina at the Beginning of the Modern Period (1778) – second part. The first part of the work (containing: some general information and the description of the Austrian map entitled “*The Plan of Bucovina District in 72 Sections drawn up in 1773, 1774 and 1775 (...) after geometrical survey*”; the year when the map was made; the area of the mapped territory; the mathematical basis of the map; preliminary bibliography) was published in no. XVII/2008 of the Annals of the “Ștefan cel Mare” University of Suceava, Geography Section.

In this number we publish the second part of our study which includes the stage of knowledge and use of the map.

Prima parte a studiului, dedicat unei vechi și valoroase hărți austriece a Bucovinei, intitulată *Plans des Bukowiner Districts bestehend în 72 Sections welche in denen Jahren 1773, 1774 und 1775 (...) și cuprinzând informații generale; descrierea hărții; anul realizării hărții; întinderea teritoriului cartografiat; baza matematică a hărții; bibliografia preliminară*, a fost publicată în nr. XVII/2008 al revistei *Analele Universității „Ștefan cel Mare” Suceava, Secțiunea Geografie*.

În acest număr publicăm a doua lui parte, în care analizăm stadiul cunoașterii și valorificării hărții.

5. STADIUL ACTUAL AL CUNOAȘTERII ȘI VALORIFICĂRII HĂRȚII

După cum am arătat deja în prima parte a studiului nostru, fără a fi inedit, *Planul Districtului Bucovina în 72 de secțiuni* este totuși puțin cunoscut și doar parțial valorificat în literatura de specialitate geografică, istorică, toponimică și cartografică. Explicațiile sunt numeroase, dar în primul rând, după opinia noastră, trebuie invocat faptul că, până acum, el nu s-a bucurat nici măcar de o descriere generală sumară (deși, dată fiindu-i valoarea, ar fi binemeritat-o). La aceasta se adaugă mult prea dese citări incomplete sau cu greșeli ale titlului, neprecizarea locului unde se află, adică unde poate fi consultat de alți cercetători interesați (cu

excepția singulară a lui Al. Ungureanu, 2004; în ce-l privește pe E. I. Emandi, în ciuda afirmațiilor lui, se pare că niciodată Muzeul din Suceava n-a deținut o copie inventariată a planului, ea aflându-se de fapt în colecția personală a autorului), atribuirea ei – fără a se aduce argumente în acest sens – lui Büschel, confuziile și erorile pe care le pune în circulație M. Popescu – Spineni (1978), asupra cărora vom reveni mai încolo etc.

Chiar și reproducerile demonstrative ale unor secțiuni ale *Planului* (V. Cucu, E. I. Emandi, 1981; E. I. Emandi, C. Șerban, 1983; V. Băican, 1996; M. Andronic, 1997), o idee bună în esență, nu schimbă cu mult situația, deoarece acestea fiind monocrome, puternic micșorate și aproape ilizibile, nu au reținut atenția eventualilor cercetători interesați și nu au valoare practică.

Surprinzător la prima vedere, *Planul Districtului Bucovina* nu este menționat de D. Olinescu, primul autor care își propune să treacă în revistă hărțile Bucovinei (1896). Faptul poate fi, totuși, ușor și logic explicat: realizat într-un număr redus de exemplare și destinat scopurilor strategico-militare, planul va fi avut o circulație restrânsă și controlată. Mai mult, ne putem imagina că și după ce a ajuns la Arhiva Ministerului de Război al Imperiului sau în alte sau în alte fonduri arhivistice a fost greu accesibil pentru cercetători¹.

În aceste condiții, cel care poate fi creditat cu prima menționare a *Planul Districtului Bucovina* este N. Docan (1912). O anumită rezervă poate fi invocată și în cazul său, dar noi înșine o considerăm mai degrabă formală: este vorba de faptul că hărților de la nr. 1 din lista sa, consultate la Arhiva Ministerului de Război din Viena, nu li se redau titlurile exacte (numele „Bucovina”, vag și aproximativ, aparține evident lui N. Docan) și doar la una dintre ele se precizează numărul secțiunilor componente. Departe de a fi simple detalii, după cum vom arăta în continuare, aceste lacune vor genera multe confuzii și vor crea multe probleme cercetătorilor de mai târziu.

Iată pasajul la care ne referim: *Din hărțile executate în acea epocă (1764-1787; epoca «ridicărilor iosefine» – n.n.) de Statul Major austriac vom menționa [...]:*

1. *Bucovina, ridicată în 1773-75 de maiorul Büschel la scara 1:57.600 (jumătatea proporțiunii 1:28.800), în 71 de planșe și un schelet, însoțită de o descriere a planșelor în 6 volume; la 1778 această hartă a fost amplificată de maiorul von Mieg la scara 1:28.800² (N. Docan, 1912, p. 1265).*

Coroborând datele din citatul de mai sus cu toate celelalte informații de care dispunem în prezent cu privire la hărțile Bucovinei, opinăm următoarele:

- Prima hartă, despre care ni se spune că a fost ridicată în 1773-1775, având scara 1:57.600 și constituită din 71 planșe și un schelet, este una și aceeași cu

¹ Pentru preîntâmpinarea oricărei eventualități, planșele originale se lucrau deodată cel puțin în dublu exemplar și, la nevoie, se făceau de pe aceste planșe reducățiuni, adică copii lucrate la scară mai mică; despre o multiplicare prin gravură a originalelor nu putea fi vorba, întrucât ele erau făcute pentru uzul armatei, deci considerate ca documente militare și prin urmare ținute în cel mai strict secret (N. Docan, 1912, p. 1264).

² Cu toate eforturile noastre, pentru elaborarea primei părți a studiului, nu am reușit să consultăm această veche lucrare, publicată cu aproape 100 de ani în urmă. Identificând-o recent, ea s-a dovedit a fi, așa cum bănuiam, extrem de utilă și lămuritoare.

Brouillons der Bukowiner Aufnahme Bestehend in 71 Sectionen (I. Iosep, partea I-a, 2008, fig. 4). Atribuirea ei lui Büschel (chiar dacă pe hartă nu se menționează acest lucru) și precizarea numărului volumelor însoțitoare sunt credibile, fiind probabil obținute de N. Docan ca informații suplimentare, din aceeași arhivă;

- Cea de-a doua hartă, „amplificată”, nu poate fi decât *Plans des Bukowiner Districts bestehend in 72 Sections welche in denen Jahren 1773, 774 und 775 von einem Departement des kayıs Königlicher General Staabs geometrisch aufgenommen worden*, care are, într-adevăr, scara dublă (1:28.800) față de cea de mai sus, iar anul 1778 este înscris pe fiecare dintre foile sale, pe pagina de titlu și pe schelet (I. Iosep, 2008, partea I-a, figura 1, 2, 3). În aceeași logică de mai sus, putem admite că autorul „amplificator” este von Mieg, dar după 3 ani, nu putem crede că a fost o simplă mărire, ci rezultatul unor completări, detalieri și actualizări a hărții-bază.

Din motivele arătate mai sus, *Planul* nu este citat nici de un cunoscut specialist în istoria cartografiei românești, M. Popescu-Spineni, fie că avem în vedere studiul său publicat în 1943 (bazat pe documentarea făcută la Biblioteca de Stat din Berlin), fie, mai ales pe cel din 1978, teza sa de doctorat („*România în izvoare geografice și cartografice*”). În cazul său, surprinderea este cu atât mai mare cu cât, deși și-a desfășurat activitatea științifică și didactică în capitală, n-a cunoscut „*Planul Districtului Bucovina în 72 secțiuni (...)*” în perioada elaborării și finalizării de altfel valoroasei sale sinteze (publicată în 1978): ori, după cum se poate vedea din adnotarea făcută în josul paginii de titlu a exemplarului aflat la Biblioteca Arhivelor Naționale din București, el fusese inventariat încă din 1966 (a se revedea figura 1, din partea I-a a studiului nostru).

Ca și cum această omisiune n-ar fi fost suficientă, M. Popescu-Spineni, sub influența lui N. Docan (1912), lansează, la rândul lui, o serie de informații incomplete și confuze, care au indus în eroare pe cercetătorii de mai târziu.

Ca dovadă, reproducem în caseta de mai jos un citat (inclusiv nota de subsol aferentă) din lucrarea „*România în izvoare geografice și cartografice*”, 1978, p. 183, pentru a-l putea discuta și a face apoi corecțiile necesare:

„**Büschel** între anii 1773 și 1775 alcătuieste o hartă intitulată *Bucovina* în 71 de planșe și o descriere a planșelor în șase volume.

Maiorul von Mieg este autorul unei alte hărți a Bucovinei, mult amplificată însă”

⁸ (față de harta de mai sus, atribuită lui Büschel – n.n.).

⁸ MAIOR v. MIEG, *General - Carte von der neuen geometrischen Aufnahme; theils von denen à la vue aufgenommenen Gegenden zusammengesetzt, zu Ersehung derjenigen Graentzlinie, welche bey Formirung eines Arrondissements der Bucovina vor das Allerhöchste Interesse fürzuwahlen erforderlich wäre, 1774 (Hartă generală alcătuită în parte după noua ridicare geometrică, în parte după ridicarea unor ținuturi la vedere, pentru a alege acea linie de frontieră care ar fi necesară și de cel mai înalt interes la formarea arondismentului Bucovina; traducerea noastră).*

În realitate, iată cum stau lucrurile:

1) Harta menționată în primul alineat al citatului de mai sus, având cota C VII 2, se găsește și ea (ca și *Planul Districtului Bucovina în 72 secțiuni*, care are însă cota C VII 1), la Biblioteca Arhivelor Naționale București, ceea ce M. Popescu-Spineni nu menționează, deci nu pare să știe că este vorba de două hărți diferite;

2) Titlul său este citat de către M. Popescu-Spineni cu mare aproximație, cel exact fiind *Brouillons der Bukowiner Aufnahme Bestehend in 71 Sectionen (Schița Bucovinei întocmită în 71 secțiuni*; traducerea noastră; a se revedea figura 4 din partea I a studiului nostru, unde am reprodus foaia de titlu a acestei hărți);

3) În condițiile în care ea nu are înscrisă nicăieri mențiunea că a fost realizată de Büschel și nici pe cea că ar fi fost ridicată în perioada 1773-1775, cititorului nu i se spune pe ce bază îi este atribuită acestuia și nici cum s-a dedus perioada în care a fost întocmită;

4) Nu se menționează scara de proporție numerică, nu se face nici un comentariu asupra valorii 1:57.600, înscrisă în creion pe pagina de titlu (a se vedea din nou figura 4), nu se dă atenție scării grafice (desenată pe aceeași pagină de titlu a hărții) și nu se face nici un fel de referire la ea;

5) În condițiile de mai sus, a numărului foarte apropiat al secțiunilor componente (71 și, respectiv, 72 secțiuni) și a conținutului asemănător, nu este de mirare că *Brouillons der Bukowiner...* (71 secțiuni, scara 1:57.600) a fost atât de ușor confundată cu *Plans des Bukowiner Districts...* (72 secțiuni, scara 1:28.800) și de ce unii autori (de exemplu, N. Docan și M. Popescu-Spineni) o atribuie lui Büschel pe prima, iar alții – pe cea de a doua, în ciuda diferențelor de scară și a imaginilor complet diferite ale foilor de titlu.

6) În ce privește harta lui Mieg, menționată în cel de-al doilea alineat din citatul reprodus în caseta de mai sus, M. Popescu-Spineni face omisiuni și confuzii și mai mari:

a) Mai întâi, în mod ciudat (în sensul că în lucrarea lui din 1943, p. 152, dovedește că era la curent cu titlul complet și cu valoarea scării de proporție, așa cum le menționează D. Olinescu, 1896, p. 3, sursă pe care de altfel o și citează), în 1978 (p. 183, nota 8 de subsol, reprodusă de noi în casetă), nu dă partea finală a titlului, în ciuda informațiilor mai mult decât lămuritoare pe care aceasta le conține nu doar cu privire la autor, ci și la anul întocmirii și scară: „*Zusammen(en)gesetzt von Maior v. Mieg, 1774, 1:130.000*”;

b) Valoarea scării indicată de M. Popescu-Spineni în studiul din 1943 este greșită, sursa folosită de el, în mod neatent (lucrarea lui D. Olinescu din 1896), indicând, de fapt, 1:130.900;

c) Nu consideră necesar să traducă titlul, nici nu preia traducerea lui D. Olinescu, care urmează imediat mai jos, pe aceeași pagină 3, și nici măcar nu-i dă atenția cuvenită, ceea ce îl face să afirme enormitatea că harta lui Mieg, cu titlul citat, este „mult amplificată” față de „harta Bucovinei în 71 de planșe”;

d) În realitate, lucrurile stau exact invers, ceea ce rezultă cu claritate, după cum spuneam, din însăși traducerea titlului făcută de D. Olinescu: *Harta generală (a Bucovinei – n. n.) alcătuită în parte după noul releveu geometric, în parte după relevarea/ridicarea unor ținuturi „ la vedere”, pentru a stabili acea linie de*

frontieră care ar fi necesară la formarea unui arondisment al Bucovinei, de cel mai înalt interes. Întocmită de maiorul von Mieg, 1774, scara 1:130.900 (D. Olinescu, 1896, p. 3; I.Iosep, M. Lucaci, 1983, p. 123, nota 4).

7) De aici se vede clar că, bazându-se parțial pe ridicări expeditivă, „la vedere”, având scara de 2,3 ori mai mică decât *Brouillons der Bukowiner Aufnahme Bestehend in 71 Sectionen* și de 4,5 ori mai mică decât *Plans des Bukowiner Districts bestehend in 72 Sections* și, în plus, precedând formarea „arondismentului” Bucovina și trasarea granițelor acesteia, harta lui Mieg, și anume cea cu titlul de mai sus, nu putea fi decât anterioară, cu un conținut mai simplu și în nici un caz „mult amplificată” față de oricare dintre celelalte două.

După cum se observă, în 1978, M. Popescu-Spineni evită să precizeze dacă între timp a văzut sau nu harta lui Mieg, deși în 1943, mulțumindu-se să reproducă aproape aidoma cuvintele lui D. Olinescu (1896, p.30), menționează și el că pe atunci „*această hartă se găsea în arhivele ministerului de război din Viena*”, adăugând în plus, în nume propriu, că „*până în prezent ne rămâne încă necunoscută*”. În aceste condiții devine clar că nu o descoperise nici pe când lucra la studiul ce urma să fie publicat în 1943, nici în deceniile următoare, pe când lucra la sinteza care a văzut lumina tiparului în 1978, deși harta fusese publicată încă din 1895, de D. Werenka, într-o lucrare intitulată cât se poate de clar: *Topographie der Bukowina [...] – mit 1 Karte* (I. Iosep, Maria Lucaci, 1983, p. 121-131).

Informațiile puse în circulație de N. Docan sunt preluate de V. Băican (1996). După știința noastră, este singurul dintre cercetătorii geografii sau istorici din ultima jumătate de secol care le-a reținut și reproduș, în ansamblul lor (p. 23), mulțumindu-se să intervină, fără comentarii (doar la numărul de secțiuni ale primei hărți (72 în loc de 71) și să le atribuie (tot fără comentarii), pe amândouă, lui Büschel. Faptul că nu precizează, nici măcar în treacăt, că hărțile au titluri diferite, că ambele se află la Arhivele Naționale din București, că nu amintește niciodată *Brouillons der Bukowiner* și mai ales convingerea cu care a modificat numărul secțiunilor (crezând că N. Docan a greșit) ne arată că și el a rămas în aceeași stare de confuzie, ca și toți ceilalți cercetători (a se vedea, de exemplu, Tabelul nr. 1 de la p. 16-17 și lista bibliografică din lucrarea lui).

În ceea ce ne privește, noi vedem rezolvarea problemei de identitate a tuturor acestor hărți prin reținerea exclusivă a datelor specificate în ele însele și renunțarea la procedeele citării lor prin numele persoanelor care au condus lucrările de ridicare și cărora le sunt atribuite, cu excepția cazurilor în care există inscripționări exprese în acest sens sau informații certe și pertinente, provenite din epocă. Altfel spus, referitor la harta care face obiectul studiului de față, considerăm că este prudent și suficient totodată să o cităm prin titlul ei întreg sau prescurtat (*Planul Districtului Bucovina în 72 secțiuni*), fără să încercăm a o atribui în mod forțat unui anumit autor.

Odată depășită problema paternității *Planului Districtului Bucovina în 72 de secțiuni*, constatăm că, în ceea ce privește valorificarea științifică a conținutului lui, lucrurile stau, din fericire, mult mai bine.

Astfel, Al. Ungureanu („*Orașele din Moldova – studiu de geografie economică*”, Edit. Acad. R. S. România, București, 1980; „*Raporturi între zonele funcționale și evoluția teritorială la Câmpulung Moldovenesc*”, în *Lucr. Sem.*

Geogr. „D. Cantemir”, nr.9/1988, Iași, 1990; „*Quelques aspects d'évolution de l'habitat dans le Plateau de Suceava*”, în An. Șt. ale Univ. „Al. I. Cuza”, tom. XLVIII, s.II c, Geografie/2002, Iași, 2004) îl folosește pentru descifrarea evoluției teritoriale a unor orașe din Bucovina (Câmpulung Moldovenesc, de exemplu) și respectiv a evoluției habitatului din Podișul Sucevei, fiind primul care îi semnalează existența în țara noastră, prin exemplarul aflat la Direcția Arhivelor Naționale București.

E. I. Emandi (bine plasat prin studiile sale universitare duble, de istorie și geografie), în colaborare cu V. Cucu („*Geografia istorică a nordului Moldovei în lumina izvoarelor cartografice – secolul al XVIII-lea*”, în „Rev. Muz. și Mon. Ist.”, 10, 1981, p.61-76), cu M. D. Matei („*Habitatul medieval rural din Valea Moldovei și din bazinul Șomuzului Mare – secolele XI - XVII*”, Edit. Academiei R.S. România, București, 1982), sau cu C. Șerban („*Contribuții de geografie istorică la cunoașterea fenomenului demografic din nord - vestul Moldovei la sfârșitul secolului al XVIII - lea*”, în „Suceava”, Anuarul Muz. Jud., X, Suceava, 1983) îl valorifică mai ales pentru inventarierea așezărilor din Bucovina, a numărului lor de case și a poziției vetrelor.

Subliniem, totuși, citarea neglijentă, pe alocuri, a perioadei de ridicare a Planului, „1733-1755”; „1772-1775”; „1772-1774” (a se vedea **fig. 5** din *Geografia istorică* și p. 24 și 49 din *Habitatul medieval rural*), indicarea greșită a scării de proporție (1:57.600 aparținând, de fapt, celei intitulată *Brouillons der Bukowiner*) și apoi faptul că din Anexa 5, inserată în lucrarea din 1983 (p. 511-520), lipsesc o serie de așezări noi, de colonizare, cu textură rectangulară specifică, precum Fogot-Isten, lângă Iacobesti, și Isten-Segis, lângă Țibeni, care sunt totuși prezente și bine evidențiate pe exemplarul analizat de noi la Arhivele Naționale (partea I, **fig. 5**), fapt ce ne face să ne întrebăm dacă nu cumva E. I. Emandi a dispus de o altă versiune, mai veche, sau, mai degrabă, a avut acces și a folosit, de fapt, *Brouillons der Bukowiner Aufnahme Bestehend in 71 Sectionen*, pe care l-a confundat cu *Planul Districtului Bucovina în 72 de secțiuni*.

În plus, acestui autor, care s-a bazat, după propriile afirmații (1981, p. 75-76, nota 4 și *Résumé*) pe informațiile – greșite – preluate de la M.P. Spineni (1978), fără să cunoască direct lucrarea lui N. Docan (1912), i se poate reproșa considerarea, fără argumente proprii, a lui Büschel drept autor al Planului și evitarea deliberată a precizării fondului documentar-cartografic din România unde se găsește și unde poate fi consultat și de către alți cercetători interesați exemplarul original-sursă (Arhivele Naționale, București), el preferând să citeze originalul aflat la Arhivele Naționale din Viena și copiile care s-ar fi aflat la Muzeul Județean de Istorie Suceava – azi Complexul Muzeal Bucovina, indicând, ezitant, când Fondul de diapozitive, când pe cel de microfilme, când biblioteca acestui muzeu (uneori Fondul hărți, alteori Fondul Bucovina), deși, din verificările noastre, a rezultat că ele n-au fost niciodată înregistrate oficial și inventariate la această instituție, ci se aflau în colecția personală a autorului.

La rândul său, M. Andronic („*Evoluția habitatului uman în bazinul hidrografic Soloneț din paleolitic până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*”, Anuarul Muz. Naț. al Bucovinei, XXII-XXIII, 1995-1996, supliment, VI, Iași, 1997) folosește *Planul Districtului Bucovina în 72 de secțiuni* pentru a descifra localizarea și evoluția așezărilor din bazinul Solonețului, dar, influențat probabil

de colegul său E.I. Emandi, greșește și el când îi indică scara (1:57.600), confundându-l, evident, în ciuda titlului, cu *Brouillons der Bukowiner*.

Fără îndoială că, dincolo de semnele de întrebare la care ne-am referit deja, cea mai complexă exploatare științifică a *Planului Districtului Bucovina în 72 de secțiuni* o datorăm lui V. Băican, care, în teza sa de doctorat intitulată „*Geografia Moldovei reflectată în documentele cartografice ale Moldovei din secolul al XVIII-lea*” (1996), dar sprijinindu-se și pe lucrarea lui V. Cucu și E.I. Emandi (1981), abordează, sistematic, toate categoriile de elemente naturale și umane pe care acesta le conține³.

În numărul următor al revistei ne propunem să publicăm: elementele de conținut, importanța planului, concluzii, bibliografia generală.

BIBLIOGRAFIE

- Băican V.** (1996), *Geografia Moldovei reflectată în documentele cartografice din secolul al XVIII - lea*, Edit. Academiei Române, București.
- Iacobescu M.** (1993), *Din istoria Bucovinei*, Edit. Academiei Române, București.
- Iosep I., Lucaci Maria** (1983), *Analiza geografică a unei hărți vechi a Bucovinei (1774)*, Lucr. Sem. Geogr. „D. Cantemir”, nr.3/1982, Iași.
- Olinescu D.** (1896), *Chărțile Bucovinei*, B.S.R.G., An. XV, Trim. III - IV/1894, București.
- Popescu - Spineni, M.** (1943), *Harta Bucovinei din anul 1774*, Rev. Ist. Rom., vol. XI – XII (1941 - 1942), Imprimeria Națională, București.
- Popescu-Spineni, M.** (1978), *România în izvoare geografice și cartografice*, Edit. Șt. și Encicl., București.
- Ungureanu Al.** (2004), *Quelques aspects de l'évolution de l'habitat dans le Plateau de Suceava*, An. Șt. Univ. „Al. I. Cuza”, Tom XLVIII / 2002, s. II c., Geografie, Iași.
- Werenka D.** (1895), *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Österreich (...), Czernowitz*.
- * * * (1773-1775 ?), *Brouillons der Bukowiner Aufnahme Bestehend in 71 Sectionen (1 : 57.600 ?)*, Arhivele Naționale, București.
- * * * (1778), *Plans des Bukowiner Districts bestehend in 72 Sections welche in denen Jahren 1773, 774 und 775 von einem Departement des Kay's : Königlicher General Staabs geometrisch aufgenommen worden;* (1:28.800), Arhivele Naționale, București.

Ioan IOSEP
Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava
iosep@atlas.usv.ro

---

³ Din acest motiv, datele cantitative cu privire la diferite elemente geografice (numărul lacurilor, densitatea iazurilor, gradul de împădurire, numărul și mărimea așezărilor etc.) pe care le redăm în continuare sunt preluate după V. Băican, 1996.